

LA TERRISSERIA DEL JACIMENT DEL BARRI ANTIC (SANT BOI DE LLOBREGAT)

Maria-Lledó Barreda i Casanova
Museu de Sant Boi de Llobregat

El Barri Antic de Sant Boi de Llobregat és un jaciment arqueològic amb una cronologia dels segles VI-V aC fins a l'actualitat. L'inici de la seva investigació data de l'any 1953, quan un grup local d'aficionats, amb Ramon Mas i Capderrós al capdavant, va descobrir les Termes Romanes baiximperials. Ramon Mas, per la seva condició de paleta, va treballar en les obres dels voltants de l'edifici termal i va anar recollint les troballes que anava fent i que va concentrar en una habitació que havien habilitat a sobre de dit edifici. L'any 1974 Ramon Mas va morir en un accident laboral a les mateixes Termes. Des d'aleshores fins l'any 1978 els objectes recollits per Mas van estar sense custòdia i l'edifici va ser saquejat diverses vegades, per la qual cosa alguns materials havien desaparegut i altres havien estat «rescatats» per la seva vídua, que els retornà anys després. L'any 1978 va aparèixer un nou grup de joves aficionats, alguns d'ells estudiants d'arqueologia, els quals van reprendre el treball de conservació i estudi dels objectes que havien sobreviscut als saqueigs, entre els quals hi havia els pivots amb segell que avui presentem.

Entre els anys 1979 i 1980 es va iniciar el període científic o metodològic de l'arqueologia. Des d'aleshores, són ja moltes les intervencions arqueològiques portades a terme al jaciment durant aquests darrers trenta anys. Com si es tractés d'un trencaclosques, es van reomplint els buits temporals i espacials, que permeten tenir un coneixement més acurat, però encara no esgotat, del jaciment, per la qual cosa el coneixement continua sent parcial.

L'ESTUDI DELS SEGELLS

Ricard Pascual (1977 i 1991) va ser la primera persona que va publicar alguns dels segells documentats a Sant Boi de Llobregat i la primera que va parlar sobre la marca IVLI ANICETI. Des que ell va fer l'estudi inicial, hi havia el convenciment que les àmfores amb segell havien desaparegut, però s'havien conservat gràcies a la vídua de Ramon Mas (descobridor de les Termes Romanes baix-imperials) i a l'acció del Grup de Recerques Arqueològiques, que va aconseguir que els objectes procedents de les antigues excavacions es conservessin en espais municipals.

A partir de l'encàrrec municipal de realitzar l'inventari del material arqueològic existent en els dipòsits municipals, portat a terme entre els anys 1988 i 1989, van sortir a la llum els materials procedents de les excavacions antigues, que no estaven inventariats ni referenciats, però teníem coneixement que procedien de les antigues excavacions arqueològiques fetes a les Termes Romanes i els seus voltants. També es va inventariar el material documentat en l'excavació de la plaça de la Constitució feta en el període 1979-1980, de la qual mai no es va fer la memòria, tot i que va ser la primera excavació amb metodologia moderna que es va fer a Sant Boi de Llobregat. A partir d'aquest treball d'inventari es va poder fer un catàleg inicial que recollia un grafit i disset segells diferents, estampats sobre àmfores, *tegulae* i ceràmica comuna. El primer estudi dels segells es va presentar a les I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat (Barreda, 1989) i es limitava a donar una senzilla informació sobre cada marca, per tal de donar-les a conèixer.

— 52 —

Paral·lelament, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona inicià la investigació a l'àrea de les Termes, amb una recerca arqueològica i la posterior publicació dels resultats, tant de l'edifici termal com dels forns que hi ha a sota.

Des d'aleshores, el nombre de segells documentats ha crescut i també s'han fet nombrosos estudis sobre les marques conegudes, per la qual cosa el volum d'informació s'ha multiplicat. El present treball pretén estudiar els segells estampats sobre àmfores produïdes a la comarca i que tenen el seu apartat específic, per la qual cosa en el present article farem un repàs de les intervencions on s'han documentat segells d'àmfora i els presentarem sense aprofundir: Can Barraquer, Can Pallerès, jardins de Can Torrents, Can Diví Nord, plaça de la Constitució i Termes Romanes. També repassarem un segon jaciment, el Camí Vell del Llor, on també s'han documentat segells d'àmfora.

No hem volgut finalitzar l'article sense exposar el context històric de les troballes i presentar un conjunt de segells estampats sobre ceràmica comuna.

Vull agrair a Núria Molist, Josefa Huertas, David Prida, Carme Subiranes i Joan Josep Esteban, arqueòlegs i arqueòlogues, el coneixement que amb les seves memòries han aportat a la comunitat i que a mi m'ha permès fer el següent recull.

LES INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES

CAN BARRAQUER, 1996 I 2002

El casal de Can Barraquer va ser excavat en dues campanyes, cadascuna amb un objectiu clar.

La intervenció duta a terme l'any 1996 tenia com a objectiu obtenir informació sobre el subsòl de l'espai que en el futur havia d'ocupar el Museu de Sant Boi. El plantejament va ser l'obertura d'onze cales repartides per tots els espais de la casa, incloent-hi el jardí.

La intervenció duta a terme l'any 2002 tenia com a objectiu l'excavació en extensió del casal, per tal de valorar íntegrament les restes i decidir quines formarien part del Museu. Paral·lelament es va documentar la desconstrucció de la casa mateixa, Can Barraquer, i es va establir un diàleg entre arquitectura i restes arqueològiques.

FIGURA 34. Excavacions de Can Barraquer.

Durant la campanya del 1996, les restes trobades d'aquesta època romana es concentraren en les cales I, IV, XI i la zona exterior al jardí. En la cala I es van documentar cinc paviments superposats, el darrer dels quals segellava una estructura de combustió mig destruïda per una sitja d'època moderna; l'excavació es va aturar en aquest punt per raons de seguretat. Pel tipus de material documentat no podem assignar una cronologia absoluta a les restes exhumades, ja que es tracta de ceràmica molt fragmentada i generalment correspon al tipus de ceràmica comuna romana.

En les cales IV i XI (obertes en el mateix àmbit) es van descobrir parts de dues clavegueres que descansaven sobre un paviment d'*opus signinum*. L'extensió de les restes quedava limitada per l'extensió de cada cala. La cala IV va quedar aturada en el moment del descobriment del paviment romà, però la meitat de la cala XI va ser excavada fins a arribar a la llicorella. En aquest indret és on es van concentrar la majoria de troballes relacionades amb àmfores i on es va documentar algun dels segells. Però amb les dades tan fragmentades no podíem fer una interpretació general. Per a

poder interpretar-ho en conjunt vam haver d'esperar una nova intervenció en extensió, que no es va fer fins l'any 2002.

Durant la campanya de l'any 2002 es van posar al descobert la totalitat de les dues clavegueres que descansaven sobre un paviment d'*opus signinum*. La cronologia general de l'estructura és del darrer quart del segle II dC. En la zona del jardí es van documentar un seguit de retalls a la llicorella que aleshores no es van saber interpretar correctament; tan sols es va poder veure que aquests grans retalls havien estat reblerts i formaven una sèrie de paviments superposats, el darrer dels quals era el paviment d'*opus signinum* sobre el qual descansaven les clavegueres, només conservat en la zona de la casa i que segurament continuava cap al jardí, però que havia desaparegut amb la construcció de la casa durant l'època medieval moderna. Tampoc no es va saber a què corresponien les clavegueres. Només es va poder saber, perquè se'n va analitzar l'interior, que es relacionaven amb latrines. No va ser fins a la intervenció de la plaça de la Constitució que es va tenir la interpretació correcta.

CAN PALLARÈS, 1997

La intervenció en aquest indret es va realitzar en tres fases, totes amb retroexcavadora. Els treballs de la primera fase es van centrar en l'obertura de tres cales de prospecció per tal de valorar el subsòl de la parcel·la objecte d'estudi. En la cala II es van documentar restes arquitectòniques romanes. Aleshores es decidí iniciar la segona fase, consistent en l'obertura en extensió per tal de documentar l'estructura arquitectònica, que va resultar que era un dipòsit. La tercera fase va consistir en l'obertura de tres rases, repartides pel solar, per tal de comprovar si es documentaven més restes estructurals.

Com que l'excavació es va fer amb retroexcavadora, el material es va trobar barrejat amb material d'època moderna, per la qual cosa és difícil datar l'estructura, tot i que la presència de materials del final del segle II - inici del III dC (copa coríntia Spitzer; figura I-22) i la proximitat a les Termes baiximperials ens han fet pensar en la seva relació i contemporaneïtat.

Entre el rebliment que amortitzava el dipòsit es van trobar materials datats entre mitjan segle V

i final del segle VI dC (àmfora Keay LXI-a,1), i això ens indica el final de la seva funcionalitat.

JARDINS DE CAN TORRENTS, 2003

L'objectiu d'aquesta intervenció era tenir una primera aproximació a l'estat de conservació del jaciment arqueològic en la zona dels jardins de Can Torrents, per la qual cosa es va plantejar de fer cinc cales de prospecció repartides entre les dues terrasses principals, així com el control arqueològic del sanejament d'un mur que dóna a la terrassa intermèdia.

Quatre de les cales tenien una relació lineal, tot i que estaven situades a diferents altures, i una es va plantejar a l'extrem sud de la parcel·la, a la terrassa superior, i de fet és la que va donar millor resultat arqueològic.

En aquest indret també es van documentar retalls a la llicorella, en forma de terrassa. Aleshores no vam poder interpretar aquest retall, però la villa romana va aprofitar-s'hi. L'estrat (u. e. 21) on es va documentar un pivot amb el segell SAB servia de rebliment entre el tall vertical de la llicorella i el mur romà que es troba a la vista del jardí de Can Torrents, datat a la primera meitat del segle III dC, amb materials arqueològics d'aquest moment.

CAN DIVÍ NORD, 1997

Entre el 4 d'agost i el 12 de desembre de 1997 es va realitzar l'excavació arqueològica de la part nord del solar conegut com Can Diví, limitat pels carrers de Llevant, de Bonaventura Calopa i del Pont de Sant Boi de Llobregat.

L'objectiu principal de la intervenció era valorar el subsòl per tal de possibilitar o no la construcció d'un nou edifici.

Els indicis visibles que teníem, per una banda les arcades que no es van enderrocar l'any 1991 i que sobresortien del nivell de circulació del segle XX, i per altra banda les alteracions documentades en la prospecció amb georadar feta després de l'enderroc, ens van fer plantejar com a primer objectiu la documentació en extensió de l'edifici.

Iniciàrem la intervenció arqueològica amb mitjans mecànics fins a arribar al nivell de circulació del segle XIX, amb la qual cosa vam obtenir també la limitació de les estructures. Aquest va ser

el moment en què es passà a la neteja manual de totes les estructures posades al descobert per tal de documentar gràficament i descriptiva totes les restes arquitectòniques corresponents al segle XIX, i amb això es féu evident el reaprofitament, des d'antic, de murs, arcades i altres estructures arquitectòniques. Més endavant vam comprovar que aquesta va ser una de les constants de l'indret.

Una vegada acabat aquest treball de documentació, ens vam marcar com a segon objectiu la consecució d'una estratigrafia completa, moment a partir del qual decidírem excavar en profunditat un dels àmbits. L'excavació va arribar a una profunditat de 7 m (quedà una obertura de 8,75 m²), des del nivell del segle XX.

Can Diví a l'època altimperial romana

A 7 m de profunditat es van documentar els nivells d'època altimperial, juntament amb una gran quantitat d'àmfores, un petit grup de ceràmica comuna romana, un fragment de ceràmica Campa-

niana A i una vora d'àmfora grecoitàlica, els quals cobrien la sorra estèril. Probablement són les restes de la producció més antiga del forn de terrissa.

Es van documentar cinc nivells d'abocament, amb un total de 1.755 fragments, entre els quals destaquen els nombrosos rebuigs de forn. Entre les vores documentades, la majoria són de Pascual 1, però n'hi havia altres que en aquell moment no es van poder classificar (resten pendents d'estudi). Podem dir amb seguretat que es tracta d'un dels testers dels forns d'àmfores documentats sota les Termes Romanes, ja que l'indret objecte d'excavació es troba molt a prop dels forns. No es va documentar cap marca.

PLAÇA DE LA CONSTITUCIÓ, 1979-1980, 2002, 2006-2007

Campanya 1979-1980

Aquesta va ser la que considerem la primera excavació realitzada amb metodologia estratigrà-

FIGURA 35. Excavacions de la plaça de la Constitució.

fica. Va ser dirigida per Oriol Granados i hi van participar estudiants de la Universitat Central (Núria Molist, Carme Miró i Josep M. Solias, entre altres), de la Universitat Autònoma (Xavier Méndez, entre altres) i grups de joves afeccionats santboians, alguns dels quals van convertir l'afició en la seva professió (com jo mateixa).

Durant aquella intervenció es van realitzar quatre cales de prospecció estratigràfica.

Campanya 2002

Per causa del plantejament d'obres d'adequació del pàrquing de la plaça de la Constitució, va caldre obrir una rasa per al desguàs d'aquest. Aquesta rasa va ser controlada arqueològicament i s'hi va documentar una sitja reblerta amb materials molt barrejats, entre els quals es va documentar un pivot d'àmfora amb segell. No es va poder establir la cronologia d'aquesta àmfora.

Campanya 2006-2007

Les restes més antigues trobades corresponen a l'època ibèrica (segle v aC). S'ha documentat l'explotació d'una mina a cel obert, probablement de ferro i de grans dimensions. Quan es va abandonar l'explotació minera per l'esgotament de la veta o per altres raons que desconeixem, el gran forat es va reaprofitar com a espai d'emmagatzematge, per la qual cosa s'hi va construir un petit habitacle i es van excavar a la llicorella unes quantes sitges de gran tonatge. Cal veure si el volum d'aquestes sitges correspon al volum consumit per una comunitat tipus o si correspon a un excedent que podia ser emprat per al comerç.

Al segle I dC, amb els romans al capdavant de l'Imperi, es construïren unes termes just a sobre del forat deixat per la mina, per la qual cosa va ser necessari reblir aquest gran forat, cosa que es va fer amb materials anteriors, procedents de l'entorn immediat, dels segles II-I aC i la primera

FIGURA 36. Excavacions de la plaça de la Constitució.

meitat del segle I dC. Les Termes deixaren de funcionar cap al segle II dC a causa d'un incendi.

A partir d'aquest moment quedaren representades totes les èpoques històriques: l'època franca, l'altmedieval, la baixmedieval i la moderna fins al segle XIX, amb una gran varietat d'objectes que han permès omplir alguns dels buits històrics existents fins al moment.

CAMÍ VELL DEL LLOR, 1983 I 1991

Després d'una remoció de terres superficial, a causa de l'inici de la urbanització del carrer, l'any 1983 es van detectar materials arqueològics ibèrics i romans i es va encarregar l'excavació, que inicialment no havia de durar més d'una setmana i finalment es va allargar, a la vista dels resultats. El jaciment arqueològic està format per una gran fossa de 10 x 8 m i una fondària màxima de 2,5 m. La fossa havia estat excavada en dos estrats geològics: el primer, de textura calcària i color blanquinós, cobria el segon, argilós i de color vermell fosc. Aquesta capa d'argiles s'assentava sobre plaques de torturar, les quals no van ser rebaixades i es deixaren com a fons de la fossa.

La fossa tenia forma ovalada i estava farcida amb una gran quantitat de materials arqueològics, dipositats en diversos estrats. Dins la fossa es va documentar un mur de contenció, construït sobre estrats arqueològics i que pràcticament travessava la fossa, realitzat en pedra seca. Mentre que la cara oest estava força ben acabada, la cara est era molt grollera, feta per a no ser vista.

L'inici del rebliment i, per tant, el final de l'antiga funció de la fossa, va ser entre els anys 325 i 300 aC, i la construcció del mur va tenir lloc entre els anys 200-175 aC i 50-25 aC. I la seva inutilització, desmuntat parcialment i cobert per nous abocaments, va ser entre els anys 50-25 aC i 0-25 dC. El darrer estrat (el més modern) va patir una certa alteració superficial a causa de les obres que van tenir lloc abans de començar l'excavació arqueològica.

Les àmfores Pascual I segellades amb la marca IVLII ANICETI van ser documentades en l'estrat més recent, datat, per a ceràmiques d'importació de terra sigil·lada itàlica, entre els anys 0 i 25-30 dC.¹

1. Molist, 1985 (inèdit), p. 38.

La marca documentada al Camí Vell del Llor presenta una variació respecte a l'original documentada al Barri Antic de Sant Boi. Aquesta variació, de moment, només s'ha trobat en aquest jaciment que estem tractant.

La intervenció del 1991 va ser motivada pel canvi de tancament de l'escola Llor, i el que es va fer fou finalitzar l'excavació de la fossa i excavar dues noves sitges.

EVOLUCIÓ DEL JACIMENT DEL BARRI ANTIC EN ÈPOCA ROMANA

Un cop la cultura romana es va instal·lar al territori, es va proposar explotar les possibilitats econòmiques que oferia l'indret. Però aquest fet no significà la desaparició dels poblats ibèrics, el quals van estar en plena activitat entre el segle II i mitjan segle I aC, moment en què es van esmor-teir dins el sistema cultural romà.

BARRI ANTIC

Aquest moment històric està molt ben representat al jaciment del Barri Antic, però tan sols pel que fa a la cultura material, i no pas per les estructures arquitectòniques. D'aquest moment és una sitja del carrer d'Agramunt amb materials romans republicans, la qual va ser excavada per Ramon Mas entre 1953 i 1970.

És un moment totalment romà. Pel que fa a l'estructura, però, l'únic que queda clar és el centre productor d'àmfores. En total es van documentar tres forns:² un es construï cap a l'any 30 aC i estigué en funcionament fins als anys 20-30 dC, i és el que s'ha de relacionar amb el segell IVLI ANICETI; els altres dos es construïren quan deixà de funcionar l'anterior, cap als anys 20-30 dC i fins al final del segle I dC, i estan relacionats amb els segells QVA, FELI, SOS... El final del seu funcionament es data cap al final del segle I dC.³

L'escombrera dels forns estava situada a Can Diví, a una fondària d'uns 7 m sota el nivell actual del carrer, i en època romana hi tocava l'aigua del riu o del mar.⁴

2. López *et al.*, 2002, p. 45.

3. López *et al.*, 2002, p. 47.

4. Barreda, 2001; Barreda *et al.*, 2001.

D'altra banda, s'ha documentat una gran quantitat de cultura material d'aquesta època, entre la qual destaca una antefixa acompanyada de restes constructives, que ens indica un edifici proper totalment romà. Potser per l'acció constructiva que hem documentat cap a la segona meitat del segle I dC van desaparèixer els edificis contemporanis als forns.

També el gran forat deixat per la mina ibèrica es va acabar de reblir entre els anys 50 i 70 dC amb materials de les etapes anteriors, tant dels segles II-I aC com de la primera meitat del segle I dC. Hi havia interès, d'una banda, per reblir el forat i, de l'altra, per netejar l'entorn de construccions antigues.

El rebliment va ser provocat per la construcció, entre els anys 70 i 90 dC, d'unes termes altimperial. Els fonaments de l'edifici s'assentaven en la base del forat deixat a la llicorella per la mina ibèrica, i a mesura que s'anaven aixecant, s'anaven realitzant els abocaments i les compactacions dels fonaments. Els rebliments es van fer amb materials dels segles II-I aC barrejats amb els materials de la primera meitat del segle I dC.

Diverses accions coincidiren en el temps: final de la producció amforal i, per tant, amortització dels forns i construcció de l'edifici termal, probablement lligat a una vil·la, de la qual anirem coneixent petits fragments repartits pel jaciment.

L'edifici termal presenta una estructura rectangular, amb un total de set àmbits ben diferenciats arquitectònicament i dels quals hem pogut identificar la funcionalitat de tots: *caldarium*, *tepidarium*, *sudatorium*, *praefurnia*, *frigidarium*, *cella piscinalis* i *apodyterium*. L'estudi de l'edifici permet entreveure la mà d'un arquitecte en el projecte arquitectònic.

El dipòsit del carrer de la Pau va poder ser datat a l'època altimperial gràcies a la troballa de la fonamentació del mur que el tancava per l'est, la qual estava feta de fragments de *dolia* reaprofitats amb marques de capacitat datades al segle I dC, per la qual cosa devia ser contemporani a les termes altimperial.

L'ampliació i la reforma de l'edifici termal de la plaça de la Constitució van tenir lloc a mitjan segle II dC. L'ampliació comportà una reforma de l'interior: per una banda, s'anul·là el forn del *caldarium* i s'afegí un nou àmbit calent, amb el seu forn i una claveguera d'evacuació de l'aigua, a la part oest d'aquest; per l'altra, s'amplià la piscina

d'aigua freda. L'altre *caldarium* que es va documentar al carrer de l'Hospital sembla que també devia formar part d'aquesta ampliació.

Cap al final del segle II o l'inici del segle III dC, l'edifici termal de la plaça de la Constitució patí un incendi i deixà de funcionar. L'edifici quedà abandonat i es va anar enrunant; amb tot, l'espai es reutilitzà per a situar-hi un total de set sitges, datades entre els segles III i VII dC.

La zona de Ca la Teresa de l'Oli i Can Barraquer es conforma com una zona d'ocupació poc acurada on es concentren canalitzacions d'evacuació d'aigües residuals, una de les quals almenys pertany a la latrina. Els paviments, fets d'*opus signinum*, són poc consistents (sense *rudus*) i el fet que hi surtin gerres marcades amb noms d'esclaus i esclaves, o amb dibuixos, ens fa pensar que es tracta del lloc habitat pels esclaus o les esclaves de la vil·la.

Coincidint amb l'amortització de les antigues estructures termals i arquitectòniques altimperial, es construí un nou edifici termal (avui visible).

L'edifici termal baiximperial es construí exempt entre el final del segle II i el principi del segle III dC, just en l'indret on dos segles abans havien funcionat els forns d'àmfores.

El dipòsit de Can Pallarès sembla estar més relacionat amb les termes baiximperial, tot i que el dipòsit de dalt (carrer de la Pau) devia estar, encara, en funcionament. I el petit dipòsit del carrer de l'Hospital, per la seva situació, sembla que també devia estar relacionat amb les termes baiximperial. En ambdós casos continuem sense saber d'on provenia l'aigua.

ELS SEGELLS SOBRE CERÀMICA COMUNA

Sembla provat que els forns que van produir àmfores també van produir tapadores, gerres i bocals.⁵ L'autora descriu els objectes i després d'observar els materials documentats en les diferents intervencions santboianes es pot afirmar que tant les tapadores descrites com les gerres i els bocals es troben entre els objectes documentats; amb tot, manca un estudi acurat sobre el tema. Nosaltres no volíem finalitzar l'article sen-

5. Puerta, 1998, p. 258-264.

se fer esment dels cinc arrencaments de nansa⁶ trobats (corresponents a gerres o bocals), que tenen la particularitat que estan segellats a la manera de les àmfores. Els segells són:

1. PC79/80-36

Núm. de registre: 1642

2. PC06-313-54

Núm. de registre: 1641

3. Excavacions antigues

Núm. de registre: 299

4. CB96-1161

5. PC06-662-5

Núm. de registre: 1635

El mateix article citat (Puerta, 1998, p. 258-264) conclou que «els forns laietans estan especialitzats en contenidors, per una banda, les àmfores de vi, i de l'altra, les gerres i les àmfores de ceràmica comuna, que podrien tenir, entre altres funcions, la de transport de vi a distàncies curtes per via terrestre [...]», i podríem afegir-hi la comercialització de l'arrop, però, evidentment, cal un estudi més acurat i ampli sobre el tema.

Pel que fa als segells, podem veure'n dos que no es repeteixen en el repertori local. De fet, tampoc no n'hem pogut trobar paral·lels, i el tercer, QVA, s'ha trobat imprès en pivots d'àmfora tant a Sant Boi com en nombrosos jaciments (vegeu l'apartat de l'estudi de segells).

6. Tan sols en un cas es conserva tota la nansa, que arrenca d'una vora exvasada.